Ħelsien u Fidwa ta' l-Iskjavi f'Malta u Għawdex

minn Guido Lanfranco

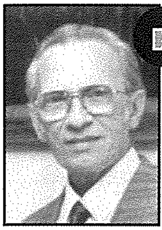

Kull pajjiż li kellu l-flus u s-saħħa kien ikollu l-iskjavi. Ir-renjanti, in-nobbli, il-papa u l-kbarat ta' l-Ewropa kollha kont issibilhom l-iskavi li setgħu jkunu rġiel, nisa jew tfal li ġeneralment jinqabdu mill-kursari fuq il-baħar. Fil-gżejjer tagħna kien hawn ħafna skjavi fi djar privati, istituti, kunventi, għand l-inkwiżitur, l-isqof u l-gran mastru. L-iskjavitù spiċċat minn Malta mal-miġja ta' Napuljun fl-1798; dakinhar kienu nħelsu minn Malta xi 600 skjav Mislem. Sa dak iż-żmien l-iskjavi kienu jitqiesu bħala oġġetti li jiswew l-flus biex tixtrihom imma wkoll iridu jitħallsu l-flus biex jinħelsu mill-jasar. Dawk li ma kellhomx min jeħlishom jew jifdihom bil-flus jew bil-bdil ma' skjavi oħra kienu jibqgħu skjavi ħajjithom kollha jekk ma jinħelsux minn xi benefatturi jew organizzazzjonijiet apposta li minnhom kien hawn għadd mhux ħażin.

Eżempji Bikrin ta' Ħelsien ta' Skjavi f'Malta

Fost dokumenti l-aktar bikrin qabel il-miġja ta' l-Ordni ta' San Ġwann f'Malta nsibu msemmi l-ħelsien ta' skjavi. Bħala eżempji nsemmu ftit każi. Meta l-gżejjer tagħna kienu taħt il-Misilmin u l-popolazzjoni żgħira kienet tħaddan l-istess twemmin, fl-1048-1049 ġew attakkati mil-flotta tal-Kristjani Biżantini u Malta kienet appik li taqa' taħt idejhom. Jidher li dak iż-żmien kien hawn aktar skjavi milli residenti oħra għalhekk dawk l-iskjavi ġew mitluba biex jikkoperaw fid-difiża b'hekk jevitaw l-invażjoni u l-mewt u fuq kollox, jinħelsu mill-jasar bħala rikompensa.

Fl-arkivji ta' Palermo jissemma wkoll, f'dawn iż-żminijiet bikrin, il-liberazzjoni ta' wieħed Johanne Greco fl-1372. Ta' min jgħid li fil-ħelsien ta' skjavi jintużaw diversi kliem, bħal emanċipazzjoni, riskatt, liberazzjoni, redenzjoni u kliem ieħor. Fl-1374 ir-re ta' Sqallija ordna lill-viċi segreto biex jibgħat flus lil Paolo di Messana li kien joqgħod Malta biex dan ikun jista' jifdi lill-ibnu li kien miżmum skjav fil-Barbarija.

Sitt irġiel Lhud li kienu jaħdmu residenti f'Għawdex inqabdu mis-Saraċini fl-1390. Dawn kienu bdew sforzi u negozjati biex jiġu mifdijin. Billi kienu foqra kienu ġabru għalihom mill-universitas jew gvern ta' Trapani imma l-flus baqgħu reqdin hemm. Dawn is-sitt skjavi baqgħu jistennew għal tlettax-il sena sħaħ! Fl-aħħar ir-Re Martin, li taħtu kienu l-gżejjer tagħna ordna li jitħallas ir-riskatt jew flus tal-fidwa biex jinħelsu. Fl-1403 ir-Re Martin kiteb lill-ekkleżjastiċi u uffiċjali għolja ta' Malta biex jimponu taxxa fuq legati u fondi oħrajn biex il-flus imorru għall-fidwa ta' Maltin u Għawdxin li kienu maqbudin u miżmumin skjavi mis-Saraċini u hedded lin-nutara li jirtiralhom il-liċenzja jekk jaħbu sorsi

bħal dawn. Fl-1406 reġa' kien kiteb biex lil Federico Bajada jerġgħu jappuntawh fil-kariga li kellu qabel ta' viċi segreto ta' Għawdex wara li kien ġie mifdi mill-jasar u rritorna. Imma dan Bajada kien reġa' nqabad skjav ftit snin wara u ma reġax aktar lura għax miet fil-jasar. Jissemma' każ ieħor f1-1496 meta Petrus Darmanin kien ġie Malta biex jiġbor il-flus li kien ħallas f'Ġirba (*Djerba*) biex jinħeles raġel maqbud skjav hemmekk. F'Ġirba kienu jinżammu ħafna skjavi maħtufin minn Malta. Fost il-meħlusin fl-1529 kien hemm wieħed Giuliano Axaq li nħeles minn Ġirba fejn kien hemm diversi jaħdmu f'dan ix-xogħol biex mhux biss aġenti biex jifdu skjavi nsara minn taħt idejn il-Mislem, imma wkoll oħrajn misilmin li kienu jaħdmu biex jeħilsu lil sħabhom minn taħt idejn l-Ordni; lil dawn l-Ordni kienet toħorġilhom ċertifikati biex jitħallew fil-libertà waqt xogħolhom. Meta darba nħeles kaptan nisrani minn Ġirba ġabuh fuq galjott mimli merkanzija biex isservi għall-ħelsien ta' Ġirbin li kienu skjavi f'Malta.

Fidwa u Ħelsien fi Żmien l-Ordni

Fi żmien l-Ordni ta' San Ġwann f'Malta kien hawn ħafna regolamenti dwar xiri, żamma u fidwa ta' skjavi. Regola ġenerali kienet li l-insara ma jinżammux skjavi jkunu fejn ikunu u l-inkwiżitur ġie li kien joqgħod ifettaq u jargumenta jekk dawk tar-rit Xiżmatiku kellhomx l-istess dritt, imma Ruma ma qabletx miegħu. L-Ordni kienet iżżomm 'il Misilmin maqbuda mill-kursari tagħha sakemm jiġu mifdijin. L-istess Ordni ta' San Ġwann kellha wkoll sensara u nies oħra nies ta' esperjenza fin-negozju ta' l-iskjavi biex jagħtu pariri dwar il-prezzijiet kurrenti għax-xiri u r-redenzjoni jew fidwa tagħhom u dawn kienu jirċievu kummissjoni ta' wieħed fil-mija fuq il-bejgħ. It-taqsima tat-teżor ta' l-Ordni kienet tkun infurmata minn qabel meta jasal biex jitħallas ir-riskatt fuq skjavi għall-ħelsien. Sakemm jinħeles skjav, mal-flus tal-fidwa kien ikun hemm diversi *tips* u ħlasijiet relattivament ċkejknin li kienu d-drittijiet ta' diversi uffiċjali u nkarigati oħra, ibda mit-tabib tal-ħabs u spiċċa bil-purtinar; għalhekk waħda mara fl-1651, meta riedet teħles lil ħuha li kien miżmum f'Tunes billi tibdlu ma' ieħor li xtrat minn Malta, kellha tħallas ukoll *diritto della porta* jew dritt tal-ħruġ. Xi skjavi nsara kienu jinbidlu ma' oħrajn Misilmin biex jinħelsu. Oħrajn kienu jsibu l-ħelsien meta jmut sidhom li aktarx ikun ħalla bil-miktub il-ħelsien tagħhom fit-testment. Ħelsien ta' gruppi ta' skjavi kien ikun ikkalkulat fuq prezz, imma individwalment kienu jiswew relattivament aktar biex jinħelsu. Kienu jiġu minn artijiet misilmin ta' l-Afrika ta' Fuq aġenti, negozjanti u ambaxxaturi biex jinnegozjaw u jikkurdaw il-prezzijiet għall-ħelsien ta' skjavi miżmumin f'Malta fil-ħabsijiet ta' l-Ordni. Fl-1782, bħala eżempju nistgħu insemmu li kienet ġiet Malta fuq waħda miż-żjajjar tagħha delegazzjoni mill-Marokk b'fondi ta' mitejn elf pjastra biex jifdu kemm jistgħu lsiera Misilmin miżmumin mill-Ordni ta' San Ġwann; dik is-sena f'Malta kien hawn 1,600 skjav mislem u minnhom ġew liberati 600 bil-ħlas tar-riskatt.

L-Ordni kienet teħles skjavi li kienu jiġu minn kullimkien, f'ċirkostanzi differenti, fosthom Russi bħal ma jissemma' fil-każ tal-1574 meta daħlet flotta kbira Torka fil-fliegu bejn Malta u Għawdex u ħarbu minn fuqhom għaxar skjavi Russi lejn Għawdex; il-Gran Mastru rrikmanda l-ħelsien tagħhom. Fl-1661 il-flotta ta' l-Ordni ma' dik Venezjana, ħdejn il-gżira ta' Milos tal-Greċja, kienu ħelsu 250 skjav nisrani bħalma kienu jagħmlu f'każi oħrajn simili. Fl-1628 wara taqbida ma' disa' galeri Torok, l-iskwadra navali ta' l-Ordni qabdet żewġ bċejjeċ misilmin qrib Kandja u taw il-libertà lil 112 skjavi nsara. Fl-1656 l-Ordni tat palata lill-Venezjani fid-Dardanelli żmien it-taqbida ta' Kandja u hemm

qabdu galeri Torok u lliberaw għadd kbir ta' skjavi nsara. Fl-istess żmien inqabdu wkoll żewġ bastimenti kursari u minnhom inħelsu 217-il skjav oħra Kristjani. F'din l-avventura ta' suċċess l-Ordni qabdet għadd kbir ta' Torok u oħrajn mill-Barbarija li żammet bħala skjavi.

F'diversi reġistri ta' l-Ordni wieħed jiltaqa' ma' rapporti dwar liberazzjoni ta' skjavi, bħal eżempju fl-1697 meta skjav żagħżugħ ġie mibdul ma' wieħed xiħ u skjav Tork ġie liberat, u wkoll fl-1702-3 ġew liberati skjavi li ħallsu jew tħallsulhom il-flus tal-fidwa. Minbarra l-iskjavi mibjugħin, mixtrija jew liberati kien ikun hemm ukoll irġiel, ittrattati bħal-iskjavi, l-aktar jaqdfu fuq il-galeri ta' l-Ordni, li kienu jissejħu banavolja (jew *buonavoglia*) li kienu minn jeddhom joffru li jagħmlu dak ix-xogħol minħabba li jkollhom xi dejn li ma jistgħux iħallsuh mod ieħor; wieħed minn dawn fl-1703 ħafrulu d-dejn u ġie liberat.

Fl-1707-8 il-flotta ta' l-Ordni kienet tilfet il-battalja ta' Oran b'ħafna mwiet u maqbudin, inklużi uħud mill-kavallieri stess. Il-Gran Mastru baqa' jitlajja u ma ħareġ l-ebda fidwa għall-kavallieri maqbuda fl-Alġerija. Il-qraba tagħhom kienu ġabru ħamsin elf skud biex jifduhom sal-1715 imma kollox baqa' l-istess għax ir-rejiet ta' Franza u Spanja ma wrewx interess fil-każ tagħhom u kellhom idumu sal-1717 biex fl-aħħar, bil-persważjoni tar-reġġent ġdid ta' Orleans u l-ġbir ta' 24,000 skud ieħor minn għaqdiet apposta barranin inħelsu. Għadna kemm rajna kemm l-Ordni damet biex ħelset kavallieri skjavi fl-Alġerija, għalhekk wieħed jista' jaħseb kemm kienu jagħtu kas ta' Maltin komuni. Fl-1551 l-Ordni tilfet 'il Tripli wara l-invażjoni ta' Malta u Għawdex mill-flotta tat-Torok u hemm inqabdu wkoll xi kavallieri. l-Ordni kienet fdiethom u ħelsithom imma lill-Maltin li qabel kienu mpjegati ma' l-Ordni ħallewhom skjavi fi Tripli.

Fl-1748 *La Lupa*, xini tat-Torok f'Rodi, kellu fuqu għadd kbir ta' skjavi mħaddma fuqu minbarra għadd ta' passiġġieri. L-iskjavi ta' fuqu rvellaw u rnexxielhom jaħtfu taħt idejhom lil kulħadd priġunier, ħadu b'idejhom il-ħelsien mill-jasar u baħħru b'kollox lejn il-port ta' Malta. Fost il-maqbudin kien hemm 16-il skjav Malti li kienu nsara, nħelsu mill-Ordni imma 140 Mislem ġew miżmuma skjavi ta' l-Ordni.

Fl-1541, il-galjott ta' l-Ordni kien inqabad mill-kursari tal-Barbarija u La Valette, li dak iż-żmien kien il-kaptan tiegħu inqabad ukoll u dam sena sakemm fdewh, mbagħad baqa' fi Tripli bħala gvernatur f'isem l-Ordni ta' San Ġwann għax sa dak iż-żmien kienet tal-kavallieri flimkien mal-gżejjer Maltin.

La Catarinetta, galera ta' l-Ordni li fl-1548 kienet fi triqtha lejn Napli għat-tiswijiet wara ħsarat f'maltempata, inqabdet minn Dragut u kull min kien fuqha, inklużi xi kavallieri, ittieħdu priġunieri lejn Ġirba. Il-kavallieri maqbuda damu hemm sitt xhur waqt li Dragut għamel negozjati għall-ħelsien tagħhom bi 3,000 skud kull wieħed u huwa wkoll irnexxielu jikseb il-ħelsien ta' ħafna skjavi Torok miżmuma f'Malta.

Fis-seklu tmintax skjav Tork miżmum f'Malta ġie mifdi u rritorna pajjiżu. Hemm kien ħajjar lil xi mexxejja biex jiġu jieħdu 'l Malta taħt idejhom billi qal li tant kien hawn ilsiera misilmin f'Malta li dawn kienu jistgħu jiftiehmu u jqumu kollha f'daqqa kontra l-Ordni wara sinjal mill-flotta Torka meta tasal f'Malta. Għalhekk fl-1714 flotta kbira Torka resqet qrib Malta u l-kaptan bagħat messaġġ lil Gran Mastru biex iċedi jekk ma jridx li jiġi attakkat minnufih. Imma l-Gran Mastru ġa kienet waslitlu l-aħbar mill-ispjuni ta' l-Ordni li kienet ġiet organizzata xi rewwixta ta' l-iskjavi misilmin waqt attakk mit-Torok għalhekk, meta waslet il-flotta l-iskjavi kienu ġa kollha maqfulin u mgħassa sewwa. F'dawn iċ-ċirkostanzi l-kaptan Tork, minflok imur lura b'idejh vojta, kellu jikkuntenta billi jaċċetta proposta tal-

Gran Mastru li kif kien il-mument opportun isir bdil ta' skjavi Torok f'Malta ma' oħrajn insara miżmumin mit-Torok.

Fratellanzi, Fondazzjonijiet u Benefatturi għall-Ħelsien ta' l-Iskjavi

Il-fratellanzi f'Malta, kif ukoll barranin kollha jkollhom fl-istatuti tagħhom xi obbligu biex jagħmlu opri ta' karità fost il-membri tagħhom u l-proxxmu fqajjar ta' madwarhom. Skjavi Maltin mill-artijiet fejn kienu jkunu miżmumin kienu japplikaw għall-fidwa billi jikkuntattjaw, permezz ta' aġenti u negozjanti ta' skjavi, lil fondazzjonijiet, għaqdiet, fratellanzi u fondazzjonijiet f'Malta li kellhom fondi apposta. Bħala eżempju nafu li fl-1722 għadd ta' skjavi applikaw għall-fidwa minn diveri pajjiżi fosthom minn Kostantinopli (31), Tuneż (22), Alġerija (18), Barbarija (10), Tripli (9), Rodi (4) u oħrajn. Sas-seklu tmintax kien ikollhom ukoll fi ħsiebhom l-iskjavi għax, wara kollox, il-jasar kienet ħaġa ta' kuljum fi żmienhom. Fl-1741 kien sar trattat ta' paċi, navigazzjoni u kummerċ bejn Sqallija, Napli, Malta u Tripli u parti mill-ftehim kien dwar ħelsien ta' skjavi fil-Mediterran Ċentrali. Fl-1735 il-bord kummerċjali f'Napli ġa kienet waqqfet taqsima għar-redenzjoni ta' l-iskjavi taħt it-tmexxija ta' fratellanzi.

Barra minn Malta kien hemm Ordni tat-Trinitarji għar-Redenzjoni ta' l-Iskjavi u l-kalzrati. Magħha kien hemm assoċjati diversi fratellanzi tat-Trinità Mqaddsa. Xogħlhom kien jinkludi xogħol missjunarju, redenzjoni ta' skjavi u ħabsin u kura ta' pellegrini foqra u morda. Dawn kienu jilbsu labtu bl-aħmar u l-blu. Fl-Isla kien hemm imwaqqfa l-Fratellanza tat-Trinità u r-Redenzjoni ta' l-Iskjavi. Fl-1739 fil-parroċċa ta' San Ġorġ t'Għawdex l-altar li kien dedikat lil San Omobono ġie dedikat mill-ġdid, din id-darba lis-S'ma Trinità. Dan għaliex fuqu twaqqfet il-fratellanza li kienet tissejjaħ tat-Trinitarji. Wieħed mill-iskopijiet tagħha kien li tiġbor fondi għar-redenzjoni ta' l-iskjavi, għalhekk ukoll kienet magħrufa bħala Fratellanza Tal-Fidwa. Meta Napuljun, fl-1798, elimina s-sistema ta' l-iskjavi f'Malta dik il-fratellanza ma kienx baqagħlha aktar skop u xogħljiet; l-altar reġa' ġie għalli kien, dedikat lil San Omobono.

Fl-1630 fil-knisja parrokkjali ta' l-Isla twaqqaf l-altar dedikat lill-Madonna tal-Katina tal-fratellanza ta' l-istess isem. Fost xogħol ieħor il-fratelli kienu jorganizzaw talb apposta għall-ħelsien ta' l-iskjavi.

Fil-parroċċa ta' San Pawl tal-Belt fl-1631 twaqqfet il-fratellanza tal-Karità minn Giovanni Domenico Denapoli li ħalla art fl-istess belt biex bir-renti jinħeles skjav kull sena wara li ssir applikazzjoni mill-qraba ta' l-ilsir. Il-fratellanza kienet ittella' l-isem ta' skjav b'vot sigriet u l-preferenza kienet għal dawk l-aktar foqra jew għat-tfal. Wieħed skjav kellu aċċess għal flus mingħand il-*Monte della redenzione degli schiavi* biex titħallaslu l-fidwa; ma' dawn l-iskjav offra wkoll sitt btieti nbid imma sidu Tork ried aktar minn hekk u fl-aħħar kienet din il-Fratellanza tal-Karità tal-Belt li ħarġitlu mitt skud fuqhom.

Fil-Qrendi hemm il-knisja tal-Madonna tal-Ħniena. It-titolu Tal-Ħniena kien assoċjat mal-fidwa ta' l-iskjavi u priġunieri oħra. Fil-pittura titulari jidher imdaħħal Jaime Primero li kien re ta' Aragona fis-seklu tlettax li f'pajjiżu kien waqqaf fondi għar-redenzjoni ta' l-iskjavi u priġunieri, *De mercede redemptionis captivorum*. Din il-fondazzjponi kienet speċifikament għall-fidwa ta' nsara maqbudin mis-Saraċini. Il-festa tal-Madonna tal-Ħniena għall-ewwel kienet tkun fit-8 ta' Settembru imma wara bdiet issir fl-24. Fl-1696 twaqqfet bħala festa universali tal-knisja imma billi spiċċat il-funzjoni tagħha, tneħħiet

mill-kalendarju fl-1969. Il-fratellanzi barranin tal-Madonna ta'Ħniena kienu ggwidati mill-Merċedarjani li kellhom l-istess xogħol bħal Fratellanzi tal-Madonna tar-Redenzjoni ta' l-Iskjavi nsara; kien ikollhom labtu abjad bil-Madonna tal-Ħniena. Ta' min jgħid li meta nirreferu għal Madonna tal-Ħlas (bħalma hemm fiż-Żejtun u f'Ħal Qormi) fi żmienna għandu mnejn wieħed jassumi li dak hu titolu li jirreferi għall-ħlas jew twelid ta' trabi, imma oriġinarjament il-kelma ħlas fit-titolu tal-Madonna kienet aktar direttament tfisser ħelsien li, sas-seklu tmintax, kien jirreferi għall-Ħelsien ta' skjavi. Fl-1684 waħda sinjura Messia Fighera ħolqot fondi ta' elf skud biex bihom jinfdew mill-jasar patrijiet Dumnikani Maltin.

Monte della Redenzione degli Schiavi u Benefatturi Oħra

Il-*Monte della redenzione degli schiavi* f'Malta twaqqfet fl-1607 mill-Gran Mastru Wignacourt għall-ħelsien ta' skjavi Maltin miżmumin barra minn xtutna. Dan għamlu wara li kien ispirat meta sama' priedka fil-knisja ta'San Ġwann minn Kapuċċin Patri Raffaele li kellu esperjenzi personali fil-jasar. Fuq il-bieb tal-kastell ta' Selmun għad hemm l-ittra R li tfisser *redenzione*. Fl-1619 Caterina Vitale kienet ħalliet ġidha kollu lil din il-*Monte*. Kull sena żmien l-Għid il-Kbir rappreżentanti kienu jmorru fis-swieq ta' l-iskjavi u jġibu lura magħhom xi ftit skjavi Maltin mifdijin minnhom. Din il-*Monte di redenzione* fl-1787 ngħaqdet mal-*Monte di Pietà* u ffurmat il-*Monte di Pietà e Redenzione*. *Il-Monte di Pietà* kienet twaqqfet fl-1598 biex il-foqra jistgħu jirhanu xi ħaġa għall-flus.

Il-knisja ta' Malta ukoll kienet tgħin fil-fidwa ta' skjavi. Eżempju ta' dan kien fl-1551 meta t-Torok kienu ħatfu eluf ta' skjavi minn Għawdex. L-isqof ordna ġabra apposta fil-knejjes kollha u ġab indulġenzi speċjali mill-Papa għal dawk li jagħtu deheb u fidda għall-fidwa ta' l-iskjavi Għawdxin. L-inkwiżituri sikwit kienu jitlewmu ma' l-isqfijiet. Fl-1796-97 kellhom xi jgħidu għax it-tnejn ħassew li kellhom id-dritt iqassmu flus mill-legati tal-fondi magħrufa bħal t-Tribunal tar-Reverenda Fabbrica di San Pietro; din kienet, fost karitajiet oħra, tifdi l-ilsiera.

Gregorio Bonici kien benefattur kbir u magħruf tal-parroċċa taż-Żejtun. Fit-testment tiegħu ħalla provedimenti għall-ħelsien ta' l-iskjavi li kellu hu stess minbarra opri tajba oħra. Fl-1703 kien ġie Malta Simone Barbaro, benefattur sinjurun nobbli mill-Italja. F'artu kien magħruf bħala "missier l-iskjavi nsara" għax kull fejn kien imur kien jifdi mijiet ta' nsara mill-jasar għal mitt pjastra kull wieħed jew waħda.

Caterina Vitale li mietet ta' 53 sena, kienet mara sinjura ta' ħajja movimentata u mħawda b'diversi aspetti kontroversjali imma kienet spiċċat ħajjitha bħala benefattriċi għax ħalliet ġidha kollu lill-*Monte della redemnzione degli schiavi*. Fost ħafna affarijiet oħra, fit-testment tagħha tat il-ħelsien lill-iben ta' l-iskjava tagħha li kienu semmewh Salvatore Vitale.

Aktar Skjavi Meħlusa

Dragut stess, wara li attakka 'l Għawdex fl-1540, kien inqabad skjav mill-Ġenoviżi u baqa' jaqdef għal tliet snin sakemm tħallaslu r-riskatt. Fi ftit żmien sar kap tal-kursari ta' l-Afrika ta' Fuq u, kif jaf kulħadd, kien ġie jmexxi l-assedju l-Kbir fuq Malta fl-1565 imma spiċċa biex inqatel hawn fl-istess okkażjoni.

Fl-1733 Ġanni Mercieca mlaqqam L-Indju, mix-Xagħra, Għawdex, kien inħataf ma' martu u sitt uliedu mill-Wied tar-Ramla u ttieħdu fil-jasar mill-kursari ta' żewġ galjotti minn Sfax. Waqt li kienu sejrin lejn ix-xtajta għamel wegħda li jibni niċċa lill-Madonna f'dik

it-triq jekk jerġgħu lura qawwijin u sħaħ. Wara sentejn tħallas ir-riskatt minn benefatturi Għawdxin u Maltin għall-ħelsien tal-familja u żamm kelmtu. In-niċċa li għadha hemm bejn ix-Xagħra u Marsalforn, magħrufa bħala "Ta' l-Anġli" jew "Ta' l-Indju".

Wieħed konti Ġermaniż vjaġġatur tas-seklu sbatax, wasal Malta. Billi kien bniedem ġeneruż u benefattur, ried jifdi skjav bħala ġest ta' karità u ried li jkun skjav l-aktar li kien imdejjaq fil-jasar. Sabulu wieħed żagħżugħ jismu Aroch. Imma bħala parti mill-proċedura tal-ħelsien tiegħu dan l-iskjav kellu jibqa' bil-ktajjen ma' saqajh u jirritorna lejn il-ħabs ma' nżul ix-xemx għal sitt-ijiem oħra qabel ma jiġi meqjus uffiċjalment ħieles.

Fit-tieni nofs tas-seklu tmintax, wieħed tabib, Giuseppe Creni, kellu skjav li kien ġabar 500 skud, biżżejjed biex jifdi lilu stess, imma t-tabib ma riedx jitilqu. Dan l-iskjav qabbad lil wieħed bejjiegħ komuni biex jgħammdu. Dik il-magħmudija, wara xi żmien, ġiet approvata u konfermata bħala valida mill-isqof għalhekk, bħala nisrani, ma setgħax jinżamm aktar skond is-sistema lokali u nħeles. Madankollu ma jfissirx li dan kien nisrani ġenwin u għex kif għoġbu hu ladarba nħeles.

Marcello Attard Vagnoli kien twieled il-Birgu fl-1605, sar qassis u kien magħruf ukoll bħala poeta. Qabel ma ġie ordnat qassis kien għamel xi żmien maqbud skjav f'Tuneż; laħaq kappillan ta' Ħal Qormi fl-1643. Lorenzo de Apapis li kien kappillan tal-parroċċa ta' San Ġorġ t'Għawdex fl-1551 inqabad skjav ma' l-eluf l-oħra li nħatfu mit-Torok, u miegħu inħataf ukoll il-kappillan tal-Matriċi taċ-Ċittadella. Ġie mifdi sentejn wara u reġa' ħa postu bħala kappillan imma l-ieħor baqa' hemm.